

שלוש רשימות על המגיפה

ג'ורג'יו אגמבן

רקוויאם לסטודנטים

23.5.2020

כפי שחזינו מראש, השיעורים האוניברסיטאיים יתקיימו בשנה הקרובה באופן מקוון. הדבר שעבור צופה קשוב היה ברור מזמן, כלומר שהפנדמיה-ככיכול תשמש אמתלה להפצה ההולכת וגוברת של טכנולוגיות דיגיטליות, הפך למציאות.

איננו מתעניינים כאן במיוחד בשינוי המתמשך של צורת ההוראה, שבמסגרתו המרכיב של הנוכחות הפיזית – שבזמנים עברו היה חשוב ביותר לקשר שבין הסטודנטים למרצים – נעלם ללא שוב, ועימו הדיונים המשותפים בסמינרים, שהיו החלק החי ביותר של ההוראה. כל זה הוא חלק מהברבריות הטכנולוגית שאנו חיים בה, שמתבטאת בביטול של כל חוויה חושית ובאובדן המבט, שנשאר כלוא בתוך מסך רפאים.

אך דבר מכריע עוד יותר שמתרחש, דבר שכמעט אין מזכירים אותו, הוא סופה של הסטודנטים האיליות כצורת חיים. האוניברסיטאות נולדו באירופה מאיגודי סטודנטים, universitates¹, ולאגודים האלה הן חבות את שמן. את צורת החיים של הסטודנטים הגדירו קודם כול הלימוד וההאזנה לשיעורים, אבל לא פחות חשוב מכך – המפגש והחילוף המתמיד עם הלומדים (scholarii) האחרים, שלעיתים קרובות באו ממקומות מרוחקים והתכנסו יחד לפי מקום מוצאם (nationes). צורת החיים הזאת השתנתה לאורך המאות האחרונות, אך מאז הכמרים הנורדים של ימי הביניים ועד לתנועות הסטודנטים של המאה העשרים נותר בה דבר מה קבוע – הממד החברתי של התופעה. כל מי שאי פעם

* Agamben, Giorgio, 2020. "Requiem per gli studenti," *Diario della crisi*, Istituto Italiano per gli
Filosofici, May 23

1 מילים אלו מופיעות כך, בלטינית, בטקסט המקורי של אגמבן.

לימד בכיתה באוניברסיטה ראה כיצד לנגד עיניו נרקמו חברויות ונוצרו קבוצות קטנות של לימוד ומחקר, לפי תחומי העניין התרבותיים והפוליטיים, קבוצות שהמשיכו להתקיים גם הרבה אחרי שהסתיים השיעור.

כל זה, שהוסיף והתקיים במשך עשר מאות כמעט, פסק כעת לעד. הסטודנטים לא יחיו עוד בערים שבהן שוכנות האוניברסיטאות אלא יאזינו לשיעורים כל אחד מחדרו, כשלעיתים מאות קילומטרים מפרידים בינם ובין אלה שבעבר היו עמיתיהם. הערים הקטנות, שהיו ערים אוניברסיטאיות מכובדות, יראו כיצד אותן קהילות סטודנטים – שהיו החלק החי ביותר בהן – נעלמות מהרחובות.

על כל תופעה חברתית שמתה אפשר לומר שבמובן מסוים היא הייתה ראויה לסופה, ואכן האוניברסיטאות שלנו הגיעו לרמה כזאת של שחיתות ובערות שכבר אי־אפשר להצטער על סופן, וכתוצאה מכך צורת החיים של הסטודנטים התרוששה גם היא. עם זאת, עלינו להתעקש על שתי נקודות:

1. הפרופסורים שמסכימים להיכנע לדיקטטורה הטלמטית² – והמונים כבר עושים זאת – ולערוך את הקורסים שלהם באופן מקוון בלבד הם המקבילה המושלמת למרצים באוניברסיטה שבשנת 1931 נשבעו אמונים למשטר הפשיסטי. כמו שקרה אז, סביר מאוד שגם כעת רק חמישה־עשר מתוך אלף יסרבו, אך ללא ספק שמותיהם ייזכרו לצד אותם חמישה־עשר מרצים שסירבו להישבע.
2. הסטודנטים שבאמת ובתמים אוהבים ללמוד יהיו חייבים לסרב להירשם לאוניברסיטאות שהשתנו לבלי הכר, וכמו במקור לייסד איגודי סטודנטים חדשים – universitates – ורק בהם תוכל מילת העבר להישאר בחיים מול הברבריות הטכנולוגית, ויוכל להיוולד, אולי – דבר מה שנוכל לכנותו תרבות חדשה.

ביטחון ביולוגי ופוליטיקה

11.5.2020

הדבר המפליא בתגובות למערכי החירום שהופעלו במדינה שלנו (ולא רק בה) הוא חוסר היכולת לבחון את אותם מערכים מעבר להקשר המידי שהם פועלים בו. למעשה, נדירים הם אלו המנסים לפרש אותם, כמו שהיה דורש כל ניתוח פוליטי רציני, כסימפטומים וסימנים של ניסוי רחב יותר, שבו מונחת על כף המאזניים פרדיגמה חדשה של ממשל

2 טלמטיקה: שילוב בין מחשבים למערכות תקשורת.

* Agamben, Giorgio, 2020. "Biosicurezza e politica," *Quodlibet*, May 11

על בני האדם והדברים. כבר בספר שפורסם לפני שבע שנים, שכדאי לקרוא כעת מחדש בתשומת לב (*Tempêtes Microbiennes*, Gallimard 2013), תיאר פטריק זילברמן את התהליך שבמסגרתו הביטחון הבריאותי, שעד אז נותר בשולי החישובים הפוליטיים, הפך לחלק מהותי מהאסטרטגיות הפוליטיות-מדיניות והבינלאומיות. במרכז הדיון עומדת לא פחות מאשר היווצרותו של מעין "טרור בריאותי" המשמש כלי לשליטה כמה שהוגדר worst case scenario, תרחיש המקרה הגרוע ביותר. ועל פי ההיגיון הזה של התרחיש הגרוע ביותר, כבר בשנת 2005 הכריז ארגון הבריאות העולמי על "שניים עד 150 מיליון מקרי מוות משפעת העופות המתקרבת", ורמז כך על אסטרטגיה פוליטית שהמדינות טרם היו מוכנות לקבל אז. זילברמן מראה שהמערך המוצע התנסח בשלוש נקודות: (1) בנייה, על בסיס סיכון אפשרי, של תרחיש פיקטיבי, שבו העובדות מוצגות כך שייטו לטובת פעולות שמאפשרות לשלוט במצב קיצוני; (2) אימוץ של הגיון התרחיש הגרוע ביותר, כמשטר של רציונליות פוליטית; (3) ארגון מלא של גופים של האזרחים באופן שימקסם את הנאמנות למוסדות המשטר, ויצירת סוג של אזרחות למופת שבה המגבלות המוטלות מוצגות כמוכיחות אלטרואיזם, כך שלאזרח אין עוד את הזכות לבריאות (health safety) אלא הוא הופך משפטית למחויב לבריאות (biosecurity).

מה שזילברמן תיאר בשנת 2013 מקבל היום אישוש מובהק. ברור שמלבד מצב החירום המיוחס לוורוס כלשהו, שבעתיד אולי יחליפו וירוס אחר, עומד במרכז הדיון דגם של פרידגמה שלטונית שיעילותה עולה בכמה רמות על זו של צורות המשטר האחרות שנודעו בהיסטוריה של הפוליטיקה המערבית. כבר לפני כן, עם דעיקתן ההדרגתית של האידיאולוגיות והאמונות הפוליטיות, הסכימו אזרחים לקבל על עצמם מטעמים ביטחוניים הגבלות על החופש שלא הסכימו לקבל בעבר, ואילו הביטחון הביולוגי הדגים כיצד ביכולתו להביא לעצירתם המוחלטת של כל פעילות פוליטית ושל כל קשר חברתי ולהציג זאת כצורה הנעלה ביותר של שותפות אזרחית. כך היה אפשר לחזות בפרדוקס שבו ארגוני השמאל, שבאופן מסורתי מורגלים להגן על זכויות ולגנות הפרות של החוקה, קיבלו ללא כל הסתייגות הגבלות על החופש שהוכרעו בצווים מיניסטריליים, נטולי כל בסיס חוקי, כאלה שאפילו השלטון הפשיסטי לא חלם עליהן.

ברור לכול – ורשויות הממשל אינן מפסיקות להזכיר זאת בעצמן – שאותו "ריחוק חברתי", כפי שמכנים אותו, יהפוך למודל לפוליטיקה העתידה לבוא, וכן שינצלו את הריחוק הזה על מנת להחליף את הקשרים האנושיים הממשיים, שהפכו לחשד-לנגע (נגע פוליטי, כמובן), במכשירים טכנולוגיים ודיגיטליים. השיעורים באוניברסיטה, כפי שמשדר החינוך האיטלקי המליץ מזמן, ייעשו החל מהשנה הבאה מקוונים באופן קבוע; לא נוכל לזהות את עצמנו על פי הסתכלות בפנים, הצפויים להיות מכוסים במסכה, אלא בעזרת אמצעים דיגיטליים שיזהו נתונים ביולוגיים שנאספו באופן כפוי; וכל "התקהלות", ממניעים פוליטיים או חבריים-פשוטים, תמשיך להיות אסורה.

במרכז הדיון עומדת התפיסה הכוללת של גורל החברה האנושית מפרספקטיבה שבמובנים רבים נראה שנלקחה מדרתות שנמצאות כעת בשקיעתן, פרספקטיבת הרעיון האפוקליפטי של סוף העולם. לאחר שהפוליטיקה הוחלפה בכלכלה, כעת, על מנת לשמר את המשילות, גם זו האחרונה תצטרך להתמזג בפרדיגמה החדשה של הביטחון הביולוגי³ – פרדיגמה שעבורה יש להקריב את כל שאר הצרכים. לגיטימי בהחלט לשאול אם יהיה אפשר עדיין להגדיר חברה כזאת כאנושית, ואם על אובדן הקשרים החושיים, אובדן הפנים, אובדן החברות, אובדן האהבה, יוכל באמת לפצות ביטחון בריאותי מופשט, שהוא ככל הנראה פיקטיבי לחלוטין.

הרהורים על המגיפה

27.3.2020

ההרהורים הבאים אינם עוסקים באפידמיה, אלא במה שאפשר ללמוד מהתגובות של בני האדם אליה. זהו ניסיון לעשות רפלקסיה על הקלות שבה חברה שלמה קיבלה על עצמה לחוש מוכת-מגיפה, לבודד את עצמה ואת פרטיה, איש איש בביתו, ולהשקות את תנאי החיים הנורמליים, את קשרי העבודה, החברות והאהבה ואפילו את האמונות הדתיות והפוליטיות. מדוע איננו עדים להתנגדויות או להפגנות, כפי שצפוי שיקרה במקרים כאלה וכפי שאמנם קרה לאורך ההיסטוריה? ההשערה שלי היא שבמובן מסוים, גם אם לא-מודע, המגיפה כבר הייתה שם; תנאי החיים של בני האדם נעשו כאלה שדי היה בסימן חטוף אחד כדי שייחשפו כפי שהם באמת – בלתי נסבלים, בדיוק כמו מגיפה. במובן מסוים, זה הדבר החיובי היחיד שניתן לדלות מהמצב הנוכחי: בהחלט ייתכן שלאחר המגיפה יתחילו בני האדם לשאול את עצמם אם התנאים שבהם חיו היו ראויים.

דבר נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא הצורך בדת, שנחשף כעת. הוא עולה שוב ושוב בשיח הנשמע בתקשורת: טרמינולוגיה השאולה מאוצר מילים אסכטולוגי מתארת את ההתרחשויות תוך חזרה אובססיבית, במיוחד בעיתונות האמריקנית, על המילה "אפוקליפסה", ומזמנת, לעיתים באופן מפורש, את סוף העולם. וכך הצורך הדתי, שהכנסייה כבר אינה במעמד המאפשר לה לספק אותו, מגשש אחר אתר אחר שבו הוא יוכל להתמקם, ומוצא אותו במה שכבר הפך למעשה לדת של זמננו: המדע. המדע, כמו כל דת אחרת, יכול לייצר דעות קדומות ופחד או לחלופין לשמש בהפצתם. מעולם לא חזינו

3 המונח באיטלקית הוא biosicurezza, המהדהר את המונח ביו-פוליטיקה שאגמבן שאל ממישל פוקו ושבו הוא משתמש רבות בכתיבתו, עד כדי כך שהפך למוזרה עימו ועם האסכולה העכשווית של הפילוסופיה האיטלקית.

* "Riflessioni sulla peste," *Quodlibet*, Mar. 27. Agamben, Giorgio, 2020. ערכה: אורנה יואלי-בנבנישתי.

בכזה מופע ראווה, האופייני לדתות ברגעי משבר, של דעות והוראות שונות ומנוגדות זו לזו, הנעות בין עמדות כפירה ומיעוט של אלה המכחישים את חומרת התופעה, ובהם גם מדענים מוערכים, ובין השיח האורתודוקסי הדומיננטי המאשש את החומרה, אולם בה בעת גם חלוק באופן רדיקלי בשאלה כיצד יש להתמודד עם התופעה. כמו תמיד במקרים כאלה, כמה מומחים או מומחים מטעם עצמם מצליחים להבטיח את תמיכת המונרך, וזה, כמו בימים של מלחמות הדת שפיצלו את הנצרות, תופס צד כלשהו, לפי האינטרסים שלו, ומטיל הגבלות בהתאם.

עניין אחר שמעורר מחשבה הוא הקריסה הברורה של כל דעה או אמונה משותפת. נדמה שבני האדם אינם מאמינים עוד בדבר – מלבד בקיום הביולוגי העירום, שעליו יש להגן בכל מחיר. אבל על גבי הפחד לאבד את החיים תוכל להתכונן רק עריצות, רק הלווייתן המפלצתי עם חרבו השלופה.

לכן, כאשר יוכרו על סיומו של מצב החירום, של המגיפה – אם זה יקרה אי פעם – אינני מאמין שבני האדם, לפחות אלה שיצליחו לשמר מעט צלילות, יוכלו לשוב ולחיות כפי שחיו. וזה אולי הדבר המיידש ביותר – גם אם, כמו שנאמר, "התקווה ניתנה רק לחסרי התקווה".

תרגמה מאיטלקית: טל יחזקאלי